

Michael Löwy

Devrim Bir İmdat
Frenidir

Walter Benjamin Üzerine Denemeler

Türkçesi: Alev Er

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
“Din Olarak Kapitalizm”	11
Romantik Işıltılı Bir Tarihsel Materyalizm	27
Seçmeli Yakınlıklar	41
Walter Benjamin ve Anarşizm	51
İki Materyalizm Arasında Kimyasal Nikâh	59
Kent: Sınıf Çatışmasının Stratejik Mekânı	67
Walter Benjamin’de Teoloji ve Antifaşizm.....	83
Latin Amerika Tarihinde Mağlupların Bakış Açısı.....	95
Devrim Bir İmdat Frenidir.....	105

“Din Olarak Kapitalizm”¹

Walter Benjamin ve Max Weber

Ralph Tiedemann ve Hermann Schweppenhäuser’in 1985 yılında yayınladığı Walter Benjamin belgeleri arasında *Gesammelte Schriften*’in altıncı cildinde yer alan anlaşılması oldukça zor, ama şaşırtıcı ölçüde güncel bir metin var: “Din Olarak Kapitalizm”. Bibliyografik referans ve notlar da içeren üç, dört sayfadan oluşur; yoğun, paradoksal, yer yer hermetik, kendini kolay teslim etmeyen bir metindir. Benjamin yayınlamak amacıyla kaleme almadığı için metni yeniden okuyup anlaşılır kılama ihtiyacı duymamıştır anlaşılacağı üzere. Aşağıdaki düşünceler, kesinlikten çok varsayıma dayalı ve “karanlık alanlar”ı bile rek bir yana bırakan kısmi bir yorumlama teşebbüsüdür.

Metnin başlığı doğrudan Ernst Bloch’un 1921’de yayınlanmış *Thomas Münzer, Théologien de la révolution*’undan alınmıştır. Bloch kitabın Calvin’e ithaf ettiği sonuç bölümünde Cenevrelili reformcunun doktrininde Hıristiyanlığı “topyekûn imha” edebilecek ve “kapitalizme din süsü verip (*Kapitalismus als religion*) onu Mammon Kilisesi’ne dönüştüren yeni din unsurları”² içeren bir manipülasyondan söz eder.

Benjamin’in kitabı okuduğunu biliyoruz, çünkü 27 Kasım 1921’de Gershom Scholem’e yazdığı mektupta şöyle der: “(Bloch) geçen buraya yaptığı ilk ziyarette *Münzer*’in bütün taslaklarını verdi ve okumaya

1 İlk kez Ağustos 2006’da *Raisons Politiques*’in 23. sayısında yayınlandı.

2 E. Bloch, *Thomas Münzer, Théologien de la révolution*, Paris, UGE, “10/18”, 1964, Maurice de Gandillac çevirisiyle, s. 182-183. Bkz. Ernst Bloch, *Thomas Münzer als Theologe der Revolution* (1921), Frankfurt/Main, Suhrkamp, 1962. Bloch bu baskıda “Şeytan Kilisesi” yerine “Mammon Kilisesi” der.

başladım.”³ Şunu da söylemek gerekir ki Benjamin dostunun, Kalvinist/Protestanlık’ın Hıristiyanlık ruhuna gerçek bir ihanet olduğu tezini kesinlikle desteklemez.⁴

Benjamin’in metni besbelli Max Weber’in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*’ndan* esinlenmiştir. Yazarı iki yerde anar: Önce ana metinde, sonra da bibliyografya notlarında; notlarda *Gesammelte Aufsätze sur Religionssoziologie*’nin 1920 baskısıyla kapitalizmin kökeni konusunda Weber’in tezlerini neredeyse aynen savunan Ernst Troeltsch’in *Die Soziallehren der Christlichen Kirchen und Gruppen*’ının 1912 tarihli baskısına da yer verir. Bununla birlikte, ileride göreceğimiz gibi Benjamin’in argümanı Weber’in ötesine de geçer ve özellikle, onun “aksiyolojik bakımdan nötr” (*Wertfrei*) yöntemi yerine öfke saçan antikapitalist bir suçlamayı tercih eder.

“Kapitalizmdeki dini görmek gerekir,” metin bu kategorik savla başlar. Bunu Weber’e de mesafeli davrandığı bir referans izler: “Kapitalizmin dinî yapısını kanıtlamak –yani Weber’in düşündüğü gibi sadece dinin koşulladığı bir oluşum değil, esas olarak dinî bir fenomen olduğunu kanıtlamak– bizi yine o çok büyük evrensel polemğin dolambaçlı yollarına sürüklüyor bugün.” Metnin ilerleyen bölümünde bu düşünceye geri döner, ama bu defa az çok yatışmış, Weber’in argümanına biraz daha yaklaşmış olarak: “Reform döneminde Hıristiyanlık kapitalizmin gelişmesini kolaylaştırmadı, bizatihi kapitalizme dönüştü.” *Protestan Ahlakı*’ninkine o kadar da uzak olmayan bir çıkarım bu! Yeni olan, kapitalist sistemin bizatihi dinî bir karaktere sahip olduğu fikridir: Bu, analizinin birçok unsurundan destek aldığı Weber’inkinden çok daha radikal bir tezdır. Benjamin sürdürür: “İçinde tutsak olduğumuz ağı daha fazla daraltamayız. Ama ileride bu noktaya hızla değineceğiz.” Tuhaf bir argüman! Kanıtlama işlemi onu kapitalist ağa nasıl kapatacaktır? Nitekim o “nokta”ya “daha sonra” de-

* M. Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*, çev. Milay Köktürk, Bilgesu, 2011. (y.h.n.)

3 W. Benjamin, *Gesammelte Briefe*, Frankfurt/Main, Suhrkamp, 1996, bd. II, s. 212-213.

4 Benjamin’in Bloch’a bu konuda yazdığı rapor için bkz. Werner Hamacher, “Schuldgeschichte”, ed. Dirk Baecker, *Kapitalismus als Religion*, Berlin, Kulturverlag Kadmos, 2003, s. 91-92.

gil hemen, kapitalizmin dinî karakterini dört başı mamur kanıtlamak biçiminde gelir: “Ama bundan böyle kapitalizmin bu dinî yapısını en azından üç ana özelliğiyle tanıyabilir olacağız.” Benjamin bundan sonra Weber’den bir daha söz etmez, ama bu üç nokta sosyoloğun düşünce ve argümanlarından beslenecek, bu fikirlere son derece eleştirel ve daha radikal yeni bir açılım getirecektir; sadece sosyal ya da siyasi değil, felsefi olarak da (teolojik de denebilir mi?) inanılmaz ölçüde eleştirel ve Weber’in sekülerleşme tezine taban tabana zıt bir açılım.

“Birinci özellik, kapitalizmin, belki hiçbir dinde olmadığı kadar, tümüyle tapınmaya dayalı bir din olmasıdır. Dinle kendiliğinden ilişkilendirilecek hiçbir simgesi, işareti yoktur; ne kendine özgü dogması vardır, ne de teolojisi. Bu açıdan baskın olan, ona dinî rengini veren yararcılıktır.”⁵

Dolayısıyla kapitalizmin yararcı pratikleri –yatırımlar, borsa oyunları, meta alışverişi– dinî tapınmaya tekabül eden şeylerdir. Kapitalizm bir amentü, doktrin ya da bir “teoloji”yi benimsemeyi talep etmez; onun için önemli olan edimlerdir ve sosyal dinamikleriyle dinî tapınmayı ortaya çıkartıp geliştiren de bunlardır. Benjamin, Reform ve Hıristiyanlık’la ilgili argümanıya biraz çelişse de bu kapitalist dini “dolaysız pratik” olup “aşkın” kaygıları bulunmayan kökensel paganlıkla karşılaştırır.

İyi de kapitalist ekonomik faaliyetleri bir “tapınma”yla hemhal etme hakkını nereden alır Benjamin? Kendisi açıklamaz, ama birkaç satır aşağıda “tapan” terimini kullanır, dolayısıyla kapitalist ibadetin tapınmaya konu olacak birtakım ilahi özellikleri olduğu kabul edilmedir. “Farklı dinlerin aziz tasvirleri farklı devletlerin kâğıt paralarıyla karşılaştırıldığında” örneğin. O halde kâğıt para tıpkı “bildiğimiz” din azizleri gibi bir tapınma nesnesidir. Benjamin’in *Tek Yön*’ün* bir paragrafında banknotları kapitalizmin “ciddiyetinin en kutsal ruhu”nu

* W. Benjamin, *Tek Yön*, çev. Tefik Turan, YKY, 2018. (y.h.n.)

5 W. Benjamin, “Le capitalisme comme religion,” *Fragments Philosophiques* içinde, *Politiques, Critiques, Littéraires*, yayına hazırlayan R. Tiedemann ve H. Schwepenhauser, Almancadan çevirenler Christophe Jouanlanne ve Jean-François Poirier, Paris, PUF, 2000, s. 111-3. Bu üç sayfayla ilgili referanslar için her seferinde sayfa numarası belirtmeyeceğim.

ifade eden “cehennem fasadları”yla (*Fassaden-architektur der Hölle*) karşılaştırması ilginçtir.⁶ Dante’nin cehenneminin kapısında –ya da fasadında– şöyle bir ibare olduğunu hatırlayalım: *Lasciate ogni speranza/voi ch’entrate* (“Siz ki içeri giriyorsunuz, bütün umutlarınızı burada bırakın”); Marx’a göre kapitalistin fabrikanın işçi girişi kapısına yazdığı ibare de budur. İleride de göreceğimiz gibi Benjamin’e göre kapitalizmde dünyanın dinî halini anlatan şey *umutsuzluktur*.

Bununla birlikte kâğıt para kapitalist tapınma sistemindeki daha temel bir tanrısallığın tezahürlerinden sadece biridir: *Para*, Tanrı Mammondur ya da Benjamin’e göre “Servet Tanrısı Plüton”dur. Metnin kaynakçasında paranın dinî iktidarına yönelik Alman anarşist-düşünür Gustav Landauer’in 1919’da, karşı-devrimci askerlerce katledilmesinden kısa süre önce yayınlanmış *Aufruf zum Sozialismus* adlı kitabından aktarılan çok sert, öfkeli bir alıntı var. Benjamin’in kaynakça notlarında işaret ettiği sayfada şöyle yazmış Landauer:

Fritz Mauthner (*Wörterbuch der Philosophie*) “Tanrı” (*Gott*) kelimesinin “İlah”la (*Götze*) aynı kökenden geldiğine, ikisinin de anlamının “eriyik” [ya da “akıntı”] (*Gegossene*) olduğuna işaret eder. Tanrı insanların yarattığı, hayatı sahiplenip kendine mâl eden, sonuçta insanlıktan daha güçlü hale gelen bir insan imalatıdır.

İnsani varlığın hayat verdiği tek akıntı (*Gegossene*), tek ilah (*Götze*), tek Tanrı (*Gott*) paradır (*Geld*). Para yapaydır ve canlıdır; para para üretir, daha çok para üretir, para dünyada her şeyden güçlüdür.

Para denen bu Tanrı’nın insan varlığından neşet eden ruhtan başka bir şey olmadığını, canlı şeye (*Ding*) dönüşmüş ruh, canavar (*Unding*), hayatımızın çıldırmış (*Unsinn*) anlamı (*Sinn*) olduğunu görmeyen, bugün hâlâ görmeyen var mı? Para zenginlik yaratmaz, zenginliğin ta kendisidir; bizatihi zenginliktir; paradan başka zengin yoktur.⁷

6 W. Benjamin, “Einbahnstrasse”, *Gesammelte Schriften* içinde (GS), Frankfurt/Main, Suhrkamp, 2001, bd. IV. s. 139.

7 G. Landauer, *Aufruf zum Sozialismus*, Berlin, Paul Cassirer, 1919, s.144.